

Mariusz Ausz
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

DOI: 10.14746/bhw.2018.38.4

Ewa Barnaś-Baran
Wydział Pedagogiczny
Uniwersytet Rzeszowski

Sport w pijarskim gimnazjum im. Ks. Stanisława Konarskiego w Rakowicach w latach 1909–1939

Abstract. Sports in the Piarists' Father Stanisław Konarski Gymnasium in Rakowice in 1909–39

The article shows the role of physical education in a junior high school run by Piarists in Rakowice near Krakow in 1909-39, a period when sport was introduced to school curricula on a permanent basis. Between the two World Wars, the order regained more schools in Lida, Szczuczyn Nowogródzki and Lubieszów. The school in Rakowice was modern and comfortable and enjoyed excellent reputation in the rich Polish society. The Rakowice gymnasium took great care of young people's physical development. In the article, the authors resort to source materials describing physical education in the institution in question where sport was considered an important educational factor. It was also perceived as an element of improving health, hygiene and, last but not least, civic education. The Polish society and the Polish state needed educated and healthy youth. Notably, the school was an elitist establishment for children from wealthy families with higher awareness of the importance of sport.

It was one of the factors contributing to the gymnasium's great sports facilities which many excellent secondary schools could not boast.

Keywords: Piarists, sport, gymnastics, Rakowice

Zakon pijarów odegrał istotną rolę w dziejach oświaty polskiej. W prowadzonych badaniach podkreślano znaczenie ich dokonań w dziedzinie dydaktycznej, wychowawczej w pracy z młodzieżą, równie istotnym było ich zaangażowanie w upowszechnianie ćwiczeń, zabaw ruchowych i sportu wśród podopiecznych. Na rozmach prowadzonych działań wpływ miały wydarzenia historyczne, czynniki ekonomiczne, a do sukcesów przyczyniła się niewątpliwie zaangażowana postawa założycieli gimnazjum oraz jego nauczycieli.

Po represjach powojennych pijarzy próbowali powrócić do działalności pedagogicznej. Z przyczyn politycznych możliwe było to jedynie w Krakowie. Brak odpowiednich środków nie pozwalał na otwarcie szkoły średniej, co stanowiło ważny ich cel. Jak dowiadujemy się z zachowanych dokumentów, próby takie podjęto w roku szkolnym 1907/08. Pijarzy otworzyli wówczas prywatne niższe gimnazjum, do którego przyjmowano chłopców w wieku 10–15 lat. Przez pewien czas zlokalizowane było ono w Ślemieniu (1907–1908), następnie przeniesiono uczniów do Krakowa. Właściwym początkiem odbudowy pijarskich szkół średnich było utworzenie gimnazjum realnego przez ks. Jana Borrella¹. Szkoła ta rozpoczęła działalność w roku szkolnym 1909/10, w budynku kolegium pijarskiego przy ul. Pijarskiej. W dniu 23 września 1909 r. uzyskano oficjalną zgodę od galicyjskiej Rady Szkolnej Krajowej na prowadzenie takiej szkoły². Reskrypt z 25 lipca 1910 zezwolił na używanie nazwy „Prywatne Gimnazjum Realne im. X. Stanisława Konarskiego”. Jednocześnie uzyskano prawa szkół państwowych, które miało być odnawiane corocznie na podstawie wizytacji delegata Rady Szkolnej Krajowej³. Przy szkole funkcjonował konwikt, założony w 1873 r. przez ks. Słotwińskiego i przeznaczony był początkowo dla chłopców uczęszczających do krakowskich publicznych szkół średnich, a od roku 1909 głównie dla uczniów gimnazjum pijarskiego.

Placówka jako gimnazjum realne była alternatywą dla tradycyjnego i dominującego gimnazjum klasycznego. Szkoła zaczęła już funkcjonować w nowocześniejszej formie po reformie ministra Gustawa Marcheta w 1908 r.⁴ Była to jedna z pierwszych takich placówek w Galicji – biorąc pod uwagę tak państwowe, jak i prywatne gimnazja realne⁵. W gimnazjum realnym ograniczono liczbę godzin języków klasycznych (zlikwidowano grekę i zmniejszono w kl. VI i VII wymiar nauki łaciny o 1 godz.) na rzecz nowożytnych, zwłaszcza języka francuskiego, który był obowiązkowy w kl. IV–VII. Zwiększono także liczbę godzin przedmiotów matematyczno-przyrodniczych: geografii, przyrody, chemii, dodano godziny nauki rysunków i wprowadzono geometrię wykreślną. Wychodziło to naprzeciw rzeczywistym potrzebom społecznym. Szkoła była odpłatna i po przenosinach do Rakowic (obecnie część Krakowa) miała status elitarny, toteż na naukę w niej stać było tylko rodziny zamożne. Szkoła od roku 1909/10 aż do 1916 r. miała

¹ M. Ausz, *Odbudowa polskiej prowincji pijarów. Działalność wychowawczo-edukacyjna zakonu w latach 1873–1918*, Lublin 2013, s. 178–179.

² Centralne Archiwum Historii Ukrainy we Lwowie (dalej CAHUL), Rada Szkolna Krajowa (dalej RSK), fond 178, opis 3, sprawa 965, k. 107.

³ *75 lat Gimnazjum i Liceum im. Ks. St. Konarskiego w Krakowie 1909–1985*, red. T. Korzeń, Kraków 1985, s. 30.

⁴ M. Stinia, *Nauczyciele gimnazjum realnego oo. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem*, w: *Szkolnictwo pijarskie w czasach minionych, a współczesne problemy edukacji historycznej*, t. II, red. K. Wróbel-Lipowa, M. Ausz, Kraków-Lublin 2010, s. 92.

⁵ S.I. Możdżeń za pierwsze państwowe gimnazja realne uznał utworzone w 1910 placówki w Lwowie, Krakowie i Łańcucie; za pierwsze prywatne gimnazjum realne zaś we Lwowie i Zakopanem – utworzone w 1911 r. Patrz: S.I. Możdżeń, *Reformy szkoły średniej w Galicji w latach 1884–1914*, Kielce 1989, s. 98.

przynawane corocznie prawo publiczności, a wizytował ją systematycznie przedstawiciel Rady Szkolnej Krajowej, dyrektor III gimnazjum w Krakowie Tomasz Sołtysik⁶.

Gimnazjum pijarskie zapewniało poza przedmiotami obowiązkowymi szeroki zakres zajęć nadobowiązkowych. Wśród nich istotne miejsce zajmowały zajęcia sportowe. Jak zapewniała szkoła pracowała według najnowszych postulatów dydaktycznych oraz zwracano dużą uwagę na wychowanie moralne i fizyczne młodzieży, mimo że budynek i okolica kolegium nie stwarzały szerszych możliwości w tym zakresie⁷.

W 1890 r. Rada Szkolna Krajowa wydała rozporządzenie zobowiązujące dyrekcje szkół średnich do pracy ukierunkowanej na rozwijanie aktywności fizycznej uczniów⁸. Szkoła Pijarów, realizując zalecenia galicyjskich władz szkolnych dbała jednak nie tylko o rozwój umysłowy, ale także o rozwój fizyczny wychowanków. Nauczycielami gimnastyki w tym okresie byli: Włodzimierz Dutkiewicz, Jan Waszkiewicz z „Sokoła” i Kazimierz Zajdzikowski, którzy poza lekcjami, na których stosowano gimnastykę typu szwedzkiego w każdą sobotę organizowali wycieczki do podkrakowskich miejscowości: na Bielany, do Bieńczyc, Michałowca, Tyńca, Raciborowic, Węgrzec, Zielonek i Zabierzowa⁹. Obowiązkowe cotygodniowe wycieczki organizowano od roku 1910¹⁰. Do tego codziennie odbywały się półtoragodzinne lub dwugodzinne spacery. Gimnastyka szwedzka zastąpiła ćwiczenia z „laskami” i ciężarkami. Zamiana była podyktowana tym, że gimnastyka typu szwedzkiego miała lepiej oddziaływać na „wyprostowanie kręgosłupa i rozwinięcie klatki piersiowej”¹¹. Lekcje gimnastyki trwały 45 minut i były tak rozłożone, by działały na cały system mięśniowy. Lekcja zaczynała się od lżejszych ćwiczeń, stopniowo wzrastała ich trudność i następnie znowu przed końcem lekcji wracano do ćwiczeń łatwiejszych. Kolejność ćwiczeń była następująca:

- 1) ćwiczenia nóg (jako ćwiczenia wstępne),
- 2) ćwiczenia mięśni kręgosłupa (skłony spięte),
- 3) ćwiczenia mięśni ramion i górnego tułowia (ćwiczenia łopatek i górnej części tułowia),
- 4) specjalne ćwiczenie systemu nerwowego (ćwiczenia równoważne),
- 5) ćwiczenia mięśni brzusznych,
- 6) ćwiczenia mięśni bocznych tułowia,
- 7) ćwiczenia mięśni tylnych tułowia, (ćwiczenia 5, 6, 7 jako ćwiczenia tułowia),

⁶ CAHUL, RSK, fond 178, opis 3, sprawa 965, k. 105 i następne, fond 178, opis 3, sprawa 959; k. 154 i n; *Sprawozdanie Dyrekcji 1912/13 ...*, s. 15.

⁷ R. Wroczyński, *Dzieje wychowania fizycznego i sportu od końca XVIII wieku do roku 1918*, Wrocław 1971, s. 140. Autor podkreślił, że brak odpowiedniej bazy lokalowej w wielu szkołach poważnie utrudniało wprowadzenie gimnastyki jako przedmiotu obowiązkowego.

⁸ *Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w roku szkolnym 1890/91*, Lwów 1891, s. 28; Ibidem, za rok 1899/1900, Lwów 1900, s. 17.

⁹ CAHUL, RSK, fond 178, opis 3, sprawa 965, k. 105 i następne, fond 178, opis 3, sprawa 959; k. 154 i n; *Sprawozdanie I. Dyrekcji prywatnego gimnazjum realnego im. X. St. Konarskiego w Krakowie. Rok szkolny 1912/13*, Kraków 1913, s. 15.

¹⁰ Ibidem, s. 39.

¹¹ Ibidem, s. 40.

- 8) biegi i skoki,
- 9) ćwiczenia głębokiego oddechu¹².

Ocena wyrażona przez inspektora Tomasz Sołtysika, w trzecim jej roku funkcjonowania, jeszcze przed przenosinami do Rakowic, zawierała w sobie również odniesienie do troski o rozwój fizyczny uczniów. Odnotowano, iż: *Prywatne gimnazjum realne im. Stanisława Konarskiego liczy klas trzy i mieści się na razie w zbudowaniu klasztornej, starem już – co prawda – lecz utrzymywanem w takim stanie, iż w dostatecznej mierze czyni zadość wymaganiom higieny i potrzebom szkoły. W przyszłym roku zakład przenie się do nowego gmachu, wyłącznie na ten cel zbudowanego w rozległym parku niedaleko miasta. Obok nauki przedmiotów obowiązkowych zajmować się tam mają uczniowie gospodarstwem, slōjdem i różnymi sportami.*

Wewnętrzne urządzenie klas nie jest wprawdzie wybredne, lecz odpowiada swemu celowi bez uszczerbku dla normalnego toku życia szkolnego.

Zbiory środków naukowych, choć jeszcze dość skromne, wystarczają w zupełności dla obecnej liczby klas; dla klas dalszych nie braknie ich z pewnością, gdyż właściciele zakładu pragną utrzymać go na wysokości dzisiejszych wymagań dydaktyki.

Liczba uczniów jest stosunkowo mała we wszystkich trzech klasach razem 28. Są to przeważnie chłopcy zamożniejsi, którzy wprawdzie nie zalecają się wybitniejszymi zdolnościami, lecz mieszkając w internacie pod troskliwą opieką księży, rozwijają się pomyślnie tak pod względem intelektualnym i moralnym jako też fizycznym.

Na ten wzgląd ostatni księża bacznie zwracają uwagę. Starają się więc, aby ich wychowankowie nie tylko lekcje odrabiali pilnie, lecz także zdrowe otrzymywali pożywienie i regularnie odbywali ćwiczenia gimnastyczne i przechadzki, połączone z zabawami w otwartem polu.

Dzięki ciągłej opiece także karność jest zupełnie zadawalająca i w szkole i poza szkołą zachowują się oni dość przykładowie, nie pozbywając się jednak właściwej wiekowi żywości i pogody umysłów...¹³.

Jak wynika z przytoczonej opinii inspektora szkolnego, pomimo niekorzystnych warunków lokalowych, pijarzy dużą wagę przykładali do wychowania fizycznego młodzieży.

Przeniesienie zakładu do Rakowic na początku 1913/14 roku stworzyło możliwości intensywniejszego wdrażania zajęć ruchowych. Grono pedagogiczne wraz z uczniami rozpoczęło pracę w jednym z najnowocześniejszych budynków szkolnych w Galicji. Ów kompleks naukowo-dydaktyczny mieścił szkołę i bogate zaplecze sportowo-rekreacyjne (boiska, korty, kąpielisko, kręgielnia, strzelnica, tereny dla cyklistów i jazdy konnej) oraz internat. Na obszarze 18-morgowej działki zbudowano trzypiętrowy budynek w systemie belgijskim (wzorowanym na szkole Les Roches) z podwójnym oszklonym dachem, a także inne budynki służące jako zaplecze szkoły oraz konwiktu. Największe wrażenie robiła hala centralna szkoły o wymiarach 30×12 m. Należy zaznaczyć, że wspomniany budynek szkoły nie nawiązywał to typowego galicyjskiego gimnazjum w kształcie pod-

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, fond 178, opis 3, sprawa 959, k. 172–174.

kowy, należących do najpopularniejszych wzorców wywodzących się z Wiednia, a mającym jeszcze tradycje włoskie¹⁴. W roku 1913 budynek nowej szkoły uzyskał wysoką ocenę od inspektora Tomasza Sołtysika. Przewidywał on, że placówka zdobędzie powodzenie, szczególnie w warstwach zamożniejszych¹⁵. Należy przypuszczać, że pijarzy z nowego kompleksu szkolnego byli dumni. Nie był on tak monumentalny, jak ośrodek jezuitów w Chyrowie, lecz dzięki nowoczesnym i estetycznym rozwiązaniom architektonicznym, jak i otoczeniu mógł stanowić wizytówkę działalności pedagogicznej pijarów¹⁶. Zgodnie z przewidywaniami inspektora Sołtysika, zapisywano do niej głównie chłopców pochodzących z dobrze sytuowanych rodzin.

Nie tylko budynki i wyposażenie, ale także otoczenie było wielkim walorem szkoły. Wartością, którą dostrzegano było: nieodległe położenie Rakowic od miasta, otaczająca szkołę zieleń, cisza, a przede wszystkim odpowiednie warunki do uprawiania sportów przez chłopców na obszernym terenie należącym do pijarów. Między innymi w czasopiśmie „Świat” przy tej okazji pojawił się artykuł opisujący rozwój oświaty w Galicji, w którym wspomniano zasługi pijarów dla oświaty polskiej oraz opisano nową siedzibę: *Tak samo, jak niegdyś w XVIII w., pijarzy są postępowymi wychowawcami. Idą z prądem swego czasu. Wiedzą, że „sport ma na równi obowiązywać z łaciną”, umieją wytwarzać w stosunku do młodzieży atmosferę zaufania wzajemnego, atmosferę „szkolnej rodziny”, kładą nacisk szczególnie na charakter, na rozwój samodzielności, na istotne i pełne przygotowanie dziecka do przyszłego życia, pamiętają, że szkoła nowożytna ma do tego życia uzdalniać i uzbrajać.*

*Nową, wzorową szkołę polską trzeba z radością powitać. Piękny, pełen światła i powietrza, zielenią starego parku ocieniony gmach szkolny w Rakowicach ma pomieścić stu chłopców – i wychowywać będzie stu przyszłych dzielnych obywateli kraju...*¹⁷. Jak wynika z powyższego zapisu zarówno budynek szkoły, jak i jego otoczenie, a zwłaszcza przyroda wokół sprzyjały aktywności fizycznej.

Budowa kompleksu rakowickiego niewątpliwie była dużym osiągnięciem polskiej prowincji, przede wszystkim pozwalała na rozszerzenie oferty edukacyjnej – a był to główny cel pijarów. Uczniom, tak jak i konwiktorom, zapewniano odpowiednie zabawy, wprowadzono slöjd, introligatorstwo, ogrodnictwo, fotografię oraz różne sporty¹⁸. Należy dodać, że szkoła posiadała dwa boiska (w okresie międzywojennym cztery), dwa korty, salę gimnastyczną, kąpielisko oraz rozległe błonia. Uprawiano w związku z tym wiele sportów, m.in.: jazdę konną, jazdę na rowerach, hokej, wioślarstwo, strzelectwo, tenis, zainteresowaniem młodzieży cieszył się skauting. Ruch ten odegrał ważną rolę w propa-

¹⁴ Patrz: M. Gutowski, *Architektura szkół średnich w Polsce w okresie zaborów*, „Rozprawy Naukowe”, Politechnika Białostocka, nr 5/91, s. 89–127.

¹⁵ M. Stinia, *Nauczyciele gimnazjum realnego oo. Pijarów...*, s. 92.

¹⁶ M. Stinia, *Wychowanie estetyczne w prywatnych galicyjskich szkołach średnich*, w: *Edukacja. Kultura. Społeczeństwo. Kultura 2010*, pod red. B. Techmańskiej i M. Zawadki, Opole–Wrocław–Lubin 2011, s. 26.

¹⁷ „Świat”, 9.08.1913, s. 12.

¹⁸ Archiwum Polskiej Prowincji Zakonu Pijarów (dalej: APPZP), Collegium Cracoviensis (dalej: Coll. Crac.), sygn. 197, Druki okolicznościowe 1887–1930, *Zakład naukowo-wychowawczy xx. Pijarów w Krakowie*, druk reklamowy z 1912 r., *passim*.

gowaniu sportów wśród uczniów. Od 1910 r. przy gimnazjum funkcjonował skauting, w 1913 r. oficjalna nazwa drużyny brzmiała I Rakowicka Drużyna Skautowa im. Stefana Czarnieckiego¹⁹. Skauci organizowali również dodatkowe wycieczki, np. w styczniu 1910 r., odbyła się pięciodniowa piesza wędrówka, której trasa wiodła od miejscowości Ślemień pod Babią Górą przez Beskid aż do źródeł Wisły, a potem przez Żywiec, Andrychów, Wadowice do Krakowa. W dniach 25–28 maja 1912 skauci drużyny pijarskiej ponownie wędrowali po Beskidzie Żywieckim²⁰.

Pozytywna opinia inspektora szkolnego Sołtysika dotycząca programu nauczania i pracy grona nauczycielskiego dotyczyła prowadzonej dydaktyki, ale podkreślono w niej również zaangażowanie i taktowne obchodzenie się z uczniami²¹. W stawianych wymaganiach nauczyciele byli rzeczowi, właściwie dobierali stopień trudności. Z inspekcji wynika także, że księża opiekujący się młodzieżą zapewniali jej wystarczającą ilość ruchu dzięki gimnastyce, spacerom i pracy w ogrodzie. Dodatkowo uczniowie zajmowali się zwierzętami w gospodarstwie szkolnym, nowością pedagogiczną były roboty ręczne realizowane nową metodą szwedzką – slöjd²². Był to element tzw. politechnizacji nauczania, co świadczy, że w programie nauczania zastosowano najnowocześniejsze zasady dydaktyki i metodyki.

Jak pisali pijarzy, celem szkoły, a także konwiktury usytuowanych na wsi z dala od miasta ze świeżym powietrzem, w miejscu otoczonym pięknym ogrodem, jest „urabianie człowieka z dziecka”²³. By to osiągnąć, stosowane miały być praktyczne i racjonalne metody wychowania, polegające na posługiwaniu się przekonywaniem jako główną metodą edukacyjną, na wprowadzeniu do szkoły życia rodzinnego, ze szczerym i przyjaznym stosunkiem między nauczycielami a uczniami. Jak już wspomniano, pijarzy dbali nie tylko o dobre warunki lokalowe i troskliwe wychowanie. W dokumentacji pracy szkoły podkreślano ten fakt, pisząc: *Wolny czas od nauki poświęcają ćwiczeniom fizycznym, pracy ręcznej, muzyce, zabawie, wycieczkom itp. Zawsze pod fachowem kierownictwem*²⁴.

Wychowanie fizyczne i różne dyscypliny sportowe były traktowane na równi z obowiązkową łaciną i matematyką. Roboty ręczne miały zaś za zadanie dostarczyć uczniom i konwiktorom obok „przyjemności także wieloraki użytek”²⁵. Jak pisali sami pijarzy w wychowaniu stosowali paralelizm, który *jako cecha wychowania nowożytnego wyma-*

¹⁹ *Sprawozdanie Dyrekcji 1912/13...*, s. 40; B. Leonhardt, *Kalendarium z dziejów harcerstwa krakowskiego*, Kraków 2001, s. 22.

²⁰ *Sprawozdanie Dyrekcji 1912/13...*, s. 40–41.

²¹ CAHUL, RSK, fond 178, opis 3, sprawa 962, k. 114–115.

²² *Ibidem*, fond 178, opis 3, sprawa 959, k. 172.

²³ *Ibidem*, s. 54

²⁴ *Ibidem*, 53–54.

²⁵ APPZP, Coll. Crac., sygn. 197, Druki okolicznościowe 1887–1930, *Zakład naukowo-wychowawczy XX. Pijarów w Rakowicach. Program*, Kraków b.d.w., s. 3–4.

*ga równomiernego rozwoju ducha i ciała, dąży do zharmonizowania wszelkich skłonności i różnorodakiej energii u dziecka*²⁶.

Poza zaangażowaniem w rozwój organizację zajęć ruchowych uczniów, troską o ich uczestnictwo w różnych dyscyplinach sportowych, zdrowiu podopiecznych miały służyć: kąpiele ciepłe i zimne, tusze, roboty ręczne, ogrodnictwo, hodowla zwierząt domowych, stolarstwo, ślusarstwo, introligatorstwo. Ważnym elementem były wycieczki do folwarków i fabryk, podczas których uczniowie mieli zbierać minerały, rośliny, zwierzęta, mieli też *zapoznać się z mierzaniem ziemi, zdejmowaniem planów itp.*, czyli poznać podstawy pracy geodety – umiejętności przydatnej szczególnie w prowadzeniu folwarku²⁷. Zdobyta wiedza i doświadczenie podczas wypraw znakomicie łączyła się z tak potrzebną aktywnością fizyczną młodzieży. Wytyczną do pracy w szkole była następująca sekwencja: *Człowiek jest małym światem, w którym musi panować ład, porządek, harmonia wszelkich władz umysłowych i fizycznych. Zaniedbanie lub fałszywe pokierowanie rozwojem jednej z tych władz może przynieść człowiekowi wielką szkodę, dlatego kształcąca ducha, nie można pomijać ciała, rozwijając umysł, nie można lekceważyć urabiania woli i uszlachetniania serca!*²⁸ Przytoczone wyżej przykłady organizacji pracy dydaktycznej i wychowawczej szkoły wskazują na dążenie harmonijnego rozwoju ducha, ciała i umysłu uczniów pijarskiej szkoły.

Rozwój placówki został jednak zahamowany przez wybuch I wojny światowej. Wówczas budynki gimnazjum i konwikt zostały zarekwirowane przez wojsko i utworzono w nich szpital. Szkoła i konwikt ponownie rozpoczęły działalność w Rakowicach dnia 1 września 1919 r., dzięki zabiegom prowincjała ks. Jana Borella udało się odzyskać budynki, które po Austriakach zajęło wojsko polskie.

W okresie międzywojennym w gimnazjum rakowickim²⁹ również przywiązywano dużą wagę do ćwiczeń sportowych. Władze państwowe popierały rozwój wychowania fizycznego, ponieważ widziały w tym wiele korzyści, od politycznych i propagandowych po poprawę zdrowotności młodego pokolenia. Sport stał się ważnym elementem nie tylko wychowania fizycznego, lecz również obywatelskiego³⁰. Poza obowiązkowymi 2 godzinami zajęć z gimnastyki w tygodniu, młodzież miała dodatkowe codzienne zajęcia gimnastyczne i rekreacyjne na świeżym powietrzu. Wytyczne do realizowanego wychowania fizycznego zawarto w następujących obszarach:

- 1) potrzeb zdrowotnych i wytwarzania nawyków higienicznych,
- 2) kultywowania uczuć społecznych i wyrabiania państwowo-obywatelskiego,
- 3) rozwijania dodatnich cech charakteru.

²⁶ Ibidem, s. 4.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem, s. 5–6

²⁹ Po reformie jędrzejewiczowskiej w Rakowcach utworzono także liceum.

³⁰ O. Moska, *Moda na sport w II Rzeczypospolitej czynnikiem scalającym społeczeństwo*, w: *Moda na sport*, red. W. Moska, M. Brodnicki, Z. Tylewska-Ostrowska, Gdańsk 2013, s. 77 i n. O znaczeniu sportu w okresie międzywojennym w Polsce patrz: R. Gawkowski, *Sport w II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2012.

Zauważyć należy, że rozwój fizyczny miał harmonizować z rozwojem moralnym, patriotycznym, jak również intelektualnym. Gimnazjum rakowickie było w zasadzie zakładem zamkniętym, większość uczniów mieszkała w konwikcie/internacie, więc za wyjątkiem świąt i wakacji przebywała stale na terenie szkoły i miała stały rytm dnia, podczas którego codziennie przewidziana była także poranna dziesięciominutowa gimnastyka³¹.

Ćwiczenia gimnastyczne w latach 1918–1939, tak jak przez I wojnę światową, realizowano również w systemie Linga, czyli „systemem szwedzkim”³². Program zajęć sportowych układany był stosownie do wieku uczniów, w czasie niepogody zajęcia odbywały się w hali, a w dni pogodne na boiskach szkolnych. Najpopularniejszymi sportami w gimnazjum pijarskim uprawianymi latem były: tenis, siatkówka, lekkoatletyka, pływanie, cyklistyka, jazda konna oraz zapomniana dzisiaj gra w palanta. Natomiast zimą zajmowano się łyżwiarstwem, hokejem, saneczkarstwem i narciarstwem³³. W sprawozdaniu dyrekcji gimnazjum czytamy:

*Wszyscy uczniowie wszystkich klas muszą co dzień przebywać 3 godziny na wolnym powietrzu (wycieczki, gry i zabawy ruchowe) we wszystkie dni pogodne (także w zimie). W gorące dni wiosenne i letnie chodzą boso, pobierają kąpiele słoneczne i rzeczne, używają najłżejszej odzieży płóciennej, chodzą stale cały rok bez okrycia głowy, z wyjątkiem dni upalnych. Do kąpielni w zimie służą baseny w suterenach gmachu*³⁴.

Natomiast w sprawozdaniu z roku szkolnego 1930/31 czytamy:

Na gry i zabawy ruchowe zużytkowano w ciągu całego roku lekcje wolne od nauki i godziny specjalne ćwiczeń cielesnych przedpołudniem, nadto czas przeznaczony na rekreację popołudniowe.

*Suma czasu przebywania na wolnym powietrzu, w swobodnej lekkiej odzieży, w dni upalne bez koszulek wynosiła do 4 godz.³⁵ dziennie w każdej klasie. Młodzież zahartowana, silna, zdrowa, odporna na przeziębienia. Infirmaria przeważnie świeciła pustkami*³⁶.

Jak widzimy zwiększono czas przebywania na wolnym powietrzu. Organizowano dodatkowo tzw. środy sportowe, w te dni po lekcjach odbywały się ćwiczenia gimnastyczne i zawody sportowe³⁷. Funkcjonowało koło sportowe „Młodzi”, w którym były nastę-

³¹ Sprawozdanie dyrektora gimnazjum prywatnego im. St. Konarskiego O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem za rok szk. 1933/34, Kraków 1934, s. 34, 35.

³² W. Sikorski, *System Linga w zarysie*, Lwów 1912, s. 4–5.

³³ Sprawozdanie zakładu wychowawczo-naukowego im. Ks. St. Konarskiego O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem za rok szkolny 1930/31, Kraków 1931, s. 31, 11.

³⁴ Sprawozdanie dyrekcji prywatnego Gimnazjum imienia St. Konarskiego S.P. OO. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem z pełnemi prawami szkół państwowych. Sprawozdanie za rok szk. 1924/25, Kraków 1925, s. 25.

³⁵ W roku 1928 Ministerstwo Oświaty w rozporządzeniu określiło szczegółowo rodzaj stroju sportowego, ćwiczenie bez koszulek było dopuszczalne tylko w miejscu zabezpieczonym przed obserwacją przez osoby z zewnątrz. Gimnazjum rakowickie to wymaganie spełniało, dlatego też chłopcy w upalne dni mogli ćwiczyć bez koszulek.

³⁶ Sprawozdanie zakładu ...1930/31, s. 11.

³⁷ Prospekt zakładu naukowo-wychowawczego księży pijarów Rakowcach pod Krakowem. Sprawozdanie za rok szk. 1923–24. Program i warunki przyjęcia, Karków 1924, s. 27.

pujące sekcje: tenisowa, lekkoatletyczna, palanta, koszykówki, siatkówki, piłki nożnej, wioślarstwa, hokejowa, pływacka, saneczkowa, narciarska, strzelecka, szermiercza³⁸. Zainteresowanie sportem było wśród uczniów duże, świadczyć może o tym liczba zapisanych do koła sportowego. W roku szkolnym 1933/34 należało do niego 145 na ogólną liczbę 195, a w 1937/38 102 osoby na 210 uczniów. Koło było utrzymywane z funduszy szkoły oraz składek członków – 10 gr miesięcznie. W roku 1937/38 funkcjonowały następujące sekcje: lekkoatletyczna, gier sportowych, tenisowa, pingpongowa, hokejowa, pływacka, kolarska, piłki ręcznej oraz piłki nożnej³⁹. Przypomnieć należy, że zgodnie z rozporządzeniem ministerialnym z 1927 r., piłkę nożną uprawiać mogła młodzież szkolna od 16 roku życia, uzasadniono to tym, że ten sport może mieć zły wpływ na rozwój dziecka ze względu na „nadmierny wysiłek nerwów i mięśni w zbyt młodym wieku”. Za wskazane sporty zespołowe przed 16 rokiem życia uważano za to koszykówkę i siatkówkę. Ulubioną rekreacją młodzieży w okresie zimowym były również kuligi, które wtedy uznawane były za zajęcia sportowe, organizowano je do Bielan, Mogiły, Woli Justowskiej, Panieńskich Skał, Ojcowa oraz innych miejsc⁴⁰. Zadaniem wszystkich sekcji było przeprowadzanie regularnych treningów, organizacja meczy i rozgrywek szkolnych oraz udział w międzyszkolnych zawodach sportowych. Corocznie wielu członków koła sportowego walczyło o Państwową Odznakę Sportową, np. w roku 1931/32 walczyło o nią 75 chłopców, zdobyło zaś 53⁴¹.

Jak pisali sami uczniowie: *W ogóle sportowców w naszym konwiktzie nie brakuje. Ma ich ponoć być za dużo. Weźmy na przykład pod uwagę takich, których pasjonuje tenis. Korty konwiktorskie mogą pomieścić najwyżej 8miu graczy, co już jest maximum. Ponieważ jednak tenisistów jest dużo więcej, przeto z biegiem czasu wyrobiła się zasada: kto pierwszy na korcie, ten gra. Biorą więc „tacy goście” raketę, chowają ją za plecy i uchodząc baczno X. Prefekta, idą na obiad. Zastawiony posiłek zjadają rekordowo szybko, czekając aż nadarzy się okazja do czmychnięcia z jadalni*⁴².

Ważnym uzupełnieniem wychowania fizycznego były kolenie letnie i zimowe, podczas których uczniowie rozwijali swoje pasje sportowe. W lecie organizowano kolonie w Wysokiej pod Gdynią, a w okresie zimowym w Zakopanem i Mnikowie pod Krakowem. Często wycieczki krajoznawcze łączono ze sportem np. w roku szkolnym 1937/38 pięciodniową wycieczkę krajoznawczą kl. IV do Zakopanego połączono z kursem narciarskim⁴³.

³⁸ *Sprawozdanie zakładu...* 1930, s. 31, 11–12; *Sprawozdanie Dyrekcji ...* 1933, s. 34, 51–53.

³⁹ *Zakład wychowawczo-naukowy O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem i filia gimnazjum w Krakowie. Sprawozdanie dyrektorów za rok 1937–38*, Kraków 1938, s. 38.

⁴⁰ *Sprawozdanie Dyrekcji...* 1926/27, s. 24; *Sprawozdanie Dyrekcji O.O. Pijarów im. Ks. St. Konarskiego połączonego z internatem jako zakładu wychowawczo-naukowego w Rakowicach pod Krakowem*, Kraków 1932, s. 8.

⁴¹ *Sprawozdanie Dyrekcji...* 1931/32, s. 9.

⁴² *Jednodniówka Gimnazjum im. Ks. Stanisława Konarskiego w Rakowicach wydana ku uczczeniu imienia ks. Rektora St. Paprockiego*, 8 V 1937 Rakowice-Kraków, s. 11–12.

⁴³ *Zakład wychowawczo-naukowy...*, s. 24; M. Ausz, *Odbudowa polskiej prowincji pijarów ...*, s. 28.

Tak jak wspomniano wcześniej ważną rolę w propagowaniu sportu odgrywał ruch skautowy/harcerski. W okresie II Rzeczypospolitej dużą zasługę w rozwoju sprawności fizycznej miały zajęcia z przysposobienia wojskowego (PW), które od 1937 były przedmiotem obowiązkowym i odbywały się we wszystkich klasach w wymiarze 2 godz. tygodniowo. Zajęcia te obejmowały nie tylko elementy wojskowe, np. musztra, wyszkolenie strzeleckie itp., ale także wychowanie obywatelskie oraz ćwiczenia sportowe, szczególnie biegi. Uczniowie szkoły rakowickiej w ramach PW, brali udział w wielu zawodach sportowych nie tylko strzeleckich, zdobywając wiele trofeów. Warto nadmienić, iż pijarzy wybudowali strzelnicę, która z czasem została zadaszona, tak więc uczniowie mogli ćwiczyć strzelanie nawet przy złej pogodzie. W Rakowicach funkcjonowała także Koło Ligi Morskiej i Kolonialnej, w ramach której funkcjonowała sekcja kajakowo-żeglarska, a poszczególni uczniowie przechodzili kursy na jachtach pełnomorskich⁴⁴.

Podsumowując, należy stwierdzić, że pijarzy przywiązywali ogromną wagę do wychowania fizycznego młodzieży, widzieli w nim element podnoszenia zdrowotności, higieny czy wreszcie wychowania obywatelskiego. Tak jak inni w tym czasie uważali, że społeczeństwo i państwo polskie potrzebowało młodzieży nie tylko wykształconej, ale także zdrowej. Jak widać z analizy źródeł pijarzy nie poprzestawali na podstawie programowej, a znacznie rozszerzali zakres zajęć sportowych.

Stałym elementem dnia podopiecznych była codzienna poranna gimnastyka, spacery odbywane każdego dnia. Model wychowania fizycznego, który znacznie wychodził poza obowiązkowe godziny gimnastyki, współtworzyły organizowane wycieczki, zabawy podczas wycieczek, kąpiele, zajęcia w licznych kołach zainteresowań sportowych. Poza zajęciami obowiązkowymi odbywały się codzienne zajęcia gimnastyczne i rekreacyjne na świeżym powietrzu. Program ćwiczeń zakładał harmonijny rozwój wszystkich części ciała. Ważnym elementem zachęcającym do czynnego udziału w uprawianiu sportu były pozytywne relacje nauczycieli i uczniów. Przyjazna atmosfera sprzyjała osiągnięciom sportowym. Uczniowie organizowali się w liczne sekcje i byli członkami koła sportowego „Młodzi”. W latach 30. XX w. było kilkanaście sekcji: tenisowa, lekkoatletyczna, koszykówki, siatkówki, palanta, piłki nożnej, wioślarstwa, hokejowa, pływakowa, saneczkowa, narciarska, strzelecka, szermiercza, pingpongowa, piłki ręcznej. Przeprowadzano regularne treningi i brano udział w zawodach sportowych. W zimie odbywały się także kuligi, udawano się w bliższe i dalsze okolice. Sprawność fizyczną młodzieży podnosiły zajęcia z przysposobienia wojskowego. Musztra, szkolenie strzeleckie, ćwiczenia sportowe, zwłaszcza biegi były stałym elementem wyszkolenia. Warte podkreślenia jest, iż uczniowie w ramach aktywności w Kole Ligi Morskiej i Kajakarskiej i sekcji kajakowo-żeglarskiej uczestniczyli w kursach na jachtach pełnomorskich.

Aktywności fizycznej i osiągnięciom sportowym uczniów sprzyjało odpowiednie zaplecze kompleksu rakowickiego. Bazę tworzyły, poza budynkami, dwa a w II RP cztery boiska do gry, dwa korty, sala gimnastyczna, kąpielisko i rozległe błonia z zielenią. Świetna lokalizacja i bogate zaplecze sportowo-rekreacyjne połączone z odpowiednim podejściem i umiejętnościami metodycznymi nauczycieli dawało znakomite rezultaty.

⁴⁴ *Zakład wychowawczo-naukowy...*, s. 28, 35.

Jak wynika ze sprawozdań sami chłopcy również garnęli się do uprawiania sportu. Nie bez znaczenia był fakt, że do tej elitarnej szkoły trafiali uczniowie z rodzin zamożnych, bardziej świadomych wagi sportu oraz dobrej kondycji fizycznej.

Bibliografia

Źródła

- Centralne Archiwum Historii Ukrainy we Lwowie, Rada Szkolna Krajowa, fond 178, opis 3, sprawa 965;
- Archiwum Polskiej Prowincji Zakonu Pijarów, Collegium Cracoviensis, sygn. 197, Druki okolicznościowe 1887–1930
- Prospekt zakładu naukowo-wychowawczego księży pijarów Rakowcach pod Krakowem. Sprawozdanie za rok szk. 1923–24. Program i warunki przyjęcia*, Kraków 1924.
- Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w roku szkolnym 1890/91*, Lwów 1891.
- Sprawozdanie c.k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie szkół średnich galicyjskich w roku szkolnym 1899/1900*, Lwów 1900.
- Sprawozdanie I. Dyrekcji prywatnego gimnazjum realnego im. X. St. Konarskiego w Krakowie. Rok szkolny 1912/13*, Kraków 1913.
- Sprawozdanie dyrekcji pryw. Gimnazjum imienia St. Konarskiego S.P. OO. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem z pełnemi prawami szkół państwowych. Sprawozdanie za rok szk. 1924/25*, Kraków 1925.
- Sprawozdanie Dyrekcji Pryw. Gimnazjum Imienia St. Konarskiego S.P. OO. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem z Pełnemi Prawami Szkół Państwowych za Rok Szkolny 1925/26*, Kraków 1926.
- Sprawozdanie dyrekcji Gimnazjum imienia St. Konarskiego S.P. O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem z pełnemi prawami szkół państwowych za rok szk. 1926/27*, Kraków 1927.
- Sprawozdanie Dyrekcji O.O. Pijarów im. Ks. St. Konarskiego połączonego z internatem jako zakładu wychowawczo-naukowego w Rakowicach pod Krakowem*, Kraków 1932.
- Sprawozdanie zakładu wychowawczo-naukowego im. Ks. St. Konarskiego O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem za rok szkolny 1930/31*, Kraków 1931.
- Sprawozdanie dyrektora gimnazjum prywatnego im. St. Konarskiego O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem za rok szk. 1933/34*, Kraków 1934.
- Jednodniówka Gimnazjum im. Ks. Stanisława Konarskiego w Rakowcach wydana ku uczczeniu imienin ks. Rektora St. Paprockiego*, 8 V 1937 Rakowice-Kraków.
- Zakład wychowawczo-naukowy O.O. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem i filia gimnazjum w Krakowie. Sprawozdanie dyrektorów za rok 1937–38*, Kraków 1938. „Świat”, 9.08.1913.

Opracowania

- 75 lat Gimnazjum i Liceum im. Ks. St. Konarskiego w Krakowie 1909–1985*, red. T. Korzeń, Kraków 1985.
- Ausz M., *Odbudowa polskiej prowincji pijarów. działalność wychowawczo-edukacyjna zakonu w latach 1873–1918*, Lublin 2013.
- Gawkowski R., *Sport w II Rzeczpospolitej*, Warszawa 2012.

- Gutowski M., *Architektura szkół średnich w Polsce w okresie zaborów*, „Rozprawy Naukowe”, Politechnika Białostocka, nr 5/91.
- Moska O., *Moda na sport w II Rzeczypospolitej czynnikiem scalającym społeczeństwo*, w: *Moda na sport*, red. W. Moska, M. Brodnicki, Z. Tylewska-Ostrowska, Gdańsk 2013.
- Możdżeń S.I., *Reformy szkoły średniej w Galicji w latach 1884–1914*, Kielce 1989.
- Sikorski W., *System Linga w zarysie*, Lwów 1912.
- Stinia M., *Nauczyciele gimnazjum realnego oo. Pijarów w Rakowicach pod Krakowem*, w: *Szkolnictwo pijarskie w czasach minionych a współczesne problemy edukacji historycznej*, t. II, red. K. Wróbel-Lipowa, M. Ausz, Kraków–Lublin 2010.
- Stinia M., *Wychowanie estetyczne w prywatnych galicyjskich szkołach średnich*, w: *Edukacja. Kultura. Społeczeństwo. Kultura 2010*, pod red. B. Techmańskiej i M. Zawadki, Opole-Wrocław-Lubin 2011.
- Wroczyński R., *Dzieje wychowania fizycznego i sportu od końca XVIII wieku do roku 1918*, Wrocław 1971.